

9. Kiipijöitä ja Uusintajia – keitä ovat 2010-luvun yliopisto-opiskelijat?

Johdanto

Yliopisto-opiskelijoiden määrä on kasvanut huimasti viimeisten vuosikymmenten aikana. Länsi-Euroopassa, Suomi mukaan lukiin, massakorkeakoulutuksen vaiheeseen (Trow 2007) siirryttiin 1980- ja 1990-luvuilla (Usher 2009, 3), minkä jälkeen opiskelijamäärät ovat kasvaneet tasaisesti. Vuonna 2015 Suomen 14 yliopistossa opiskeli vajaat 140 000 perustutkinto-opiskelijaa (Vipunen 2017). Yliopisto-opiskelu ei enää ole valikoidun eliitin yksinoikeus, vaan siitä on tullut suuren joukon koulutusväylä syntyperästä riippumatta.

Suomessa tasa-arvon tavoitteet ohjasivat koulutuspolitiikan suuntaviivoja erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Maakuntiin perustettiin uusia yliopistoja, mikä lisäsi koulutusmahdollisuuksien alueellista tasa-arvoa. Opintotuki- ja lainajärjestelyillä taas pyrittiin parantamaan vähävaraisista perheistä tulevien opiskelumahdollisuuksia. 1980-luvulta alkaen uusliberalistiset aatteet alkoivat voimistua, ja tasa-arvotavoitteiden tilalle nousi toisenlaisia arvoja. Koulutushyvän jakaminen kaikelle kansalle ei ollut enää riittävä

korkeakoulupolitiikan tavoite. 2000-luvulla alettiin korostaa kansainvälisyyttä, tehokkuutta, tuottavuutta ja erikoistumista. Viime vuosina erityistä huomiota on kiinnitetty opiskelijavalintoihin. Valintoja uudistamalla pyrkimyksenä on vähentää välivuotia, madallata opintojen aloitusikää, karsia moninkertaista koulutusta ja lyhentää opintojen kestoa (OPM 2010). Kevästä 2016 alkaen korkeakoulujen oli muun muassa varattava osa yhteishaun opiskelupaikoista ensimmäistä korkeakoulupaikkaa hakeville (OKM 2017).

Koulutus periytyy vahvasti edelleen, vaikka opiskelijoiden sosiaalisten taustojen erot ovatkin tasoittuneet (esim. Nevala 1999; 2016; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2012). Yliopistoon hakevat ja vielä selvemmin opiskelemaan hyväksytyt tulevat hyväosaisista väestönsistä: heidän vanhempansa ovat usein varsin korkeasti koulutettuja ja toimivat ylemmissä toimihenkilöasemissa (Nori 2011a). Yliopistojen ja alojen välillä on kuitenkin havaittavissa selviä eroja opiskelijoiden kotitaustan suhteen: korkeakoulukentältä voidaankin paikantaa ”elitistisempiä” ja ”kansanomaisempia” yliopistoja ja aloja (Kivinen & Rinne 1995). Elitistisempiä aloja ovat erityisen selvästi *lääketiede* ja *oikeustiede* (Nori 2011a; Kivinen & Hedman 2016; Nevala 1999; Saari, Aarnio & Rytkönen 2015; Kivinen & Rinne 1995; Liljander 1996), mutta myös *eläinlääketiede* (Kivinen & Hedman 2016; Saari ym. 2015; Nevala 1999; Liljander 1996), *teknillinen ala* (Saari, Aarnio & Rytkönen 2015; Nori 2011a; Nevala 1999), *kauppätiede* (Saari ym. 2015; Nori 2011a; Nevala 1999) ja *liikuntatiede* (Kivinen & Rinne 1995). Kansanomaisempia ja vähemmän valikoivia aloja ovat *kasvatustiede* (Kivinen & Hedman 2016; Nori 2011a; Liljander 1996; Kivinen & Rinne 1995), *farmasia* (Nori 2011; Liljander 1996), *terveysala* (Saari ym. 2015) ja *humanistiset tieteet* (Liljander 1996; Nori 2011a). *Psykologian* Kivinen ja Rinne (1995) sekä Liljander (1996) luokittelevat 1990-luvulla melko kansanomaiseksi alaksi, kun taas parikymmentä vuotta myöhemmin Kivisen ja Hedmanin (2016) jaottelussa ala oli pikemminkin valikoiva vanhempien sosiaalisen taustan suhteen.

Massoittuminen on monipuolistanut opiskelija-aineista: yliopistoissa opiskelee eri-ikäisiä, erilaisista lähtökohdista tulevia opis-

kelijoita, joilla tavoitteet ja opiskeluun liitetyt merkitykset vaihtelevat suuresti. Suomalaiset yliopisto-opiskelijat eroavat monien muiden maiden opiskelijoista erityisesti iän ja sukupuolijakauman osalta: naisten osallistuminen on viime vuosisadan alusta lähtien ollut Suomessa poikkeuksellisen vilkasta (Nevala 2002, 183), ja opiskelijat ovat keskimääräistä vanhempia: meillä opinnot aloitetaan suhteellisen myöhään ja valmistumisikä on korkeampi kuin monissa muissa maissa.

Tässä tutkimuksessa luodaan katsaus 2010-luvun yliopisto-opiskelijoihin. Tarkoituksena on yhtäältä selvittää, millaisista lähtökohdista opintoja nykyään suoritetaan ja miten opiskelijat eroavat toisistaan taustoiltaan. Toisaalta pyritään löytämään opiskelijoita yhdistäviä tekijöitä ja näiden tekijöiden perusteella jakamaan opiskelijat ryhmiin. Ryhmittelyllä voimme paremmin ymmärtää opiskelijoiden lähtökohtia ja elämäntilanteita, jolloin myös oikeanlainen tuki ja ohjaus opintojen edistämiseksi on helpompi kohdistaa.

Luku etenee niin, että ensin tarkastellaan tutkimuksen taustaa eli aiempia aiheesta tehtyjä tutkimuksia niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Samassa luvussa esitetään tutkimuskysymykset. Seuraavassa luvussa esitellään tutkimuksessa käytetty aineisto ja menetelmät. Tämän jälkeen kerrotaan keskeiset tulokset: aineistosta erottui neljä ryhmää ja näitä kutakin tarkastellaan lähemmin. Luvun viimeisessä osassa vedetään tulokset yhteen ja peilataan niitä laajempaa koulutuspoliittista taustaa vasten.

Aiemmat tutkimukset ja tutkimuskysymykset

Yliopisto-opiskelijoita ryhmitteleviä ja tyypitteleviä tutkimuksia on tehty melko paljon niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Näissä tutkimuksissa ryhmittelyn ja tyypittelyn perusteena ovat usein kuitenkin suoraan opiskeluun liittyvät asiat, eivät opiskelijoiden taustaa kuvaavat muuttujat. Erilaisissa survey-tutkimuksissa on etsitty muun muassa syitä opintoihin hakeutumiselle (VanDerLinden 2002), arvioitu sitoutumista opintoihin (Saenz, Hatch, Bu-

koski, Kin, Lee & Valdez 2011; Hu & McCormick 2012) sekä kar-
toitettu opiskelijan koulutus- ja uratavoitteita, arvoja, asenteita ja
minäkäsityksiä (Cheong & Ong 2014). Opiskelumotiivien perus-
teella on löydetty muun muassa *Urankehittäjiä (Career Preps)*,
Elämänmuutoksen tavoittelijoita (Life Changers) ja *Taitojen päi-
vittäjiä (Skill Upgraders)* (VanDerLinden 2002). Suomessa avoi-
men yliopiston opiskelijoita on ryhmitelty niin ikään opiskelumo-
tiivien mukaan. Alho-Malmelin (2010) jaotteli opiskelijat *Urasuun-
tautuneiksi, Tutkintotavoitteisiksi, Muutoshakuisiksi ja Elämän-
tapaopiskelijoiksi*. Hu ja McCormick (2012) tekivät tyypittelyt
opintoihin sitoutumisen mukaisesti. He paikansivat opiskelijoista
muun muassa *Epäsovinnaisia (Unconventionals)*, *Sitoutumatto-
mia (Disengaged)*, *Yhteisöllisiä (Collegiates)* ja *Sovinnaisia (Con-
ventionals)* opiskelijoita.

Ammon, Bowman ja Mourad (2008) hyödynsivät opiskelijoiden
taustamuuttujia (ikä, sukupuoli, etninen tausta, asuinpaikka, aiem-
pi koulutus) opiskelijaryhmiä muodostaessaan. Mainituista muut-
tujista vain ikä ja aiempi koulutus osoittautuivat merkittäviksi ryh-
mien muodostamisessa. Opiskelijatyyppejä löytyi yhteensä yhdek-
sän. Suomessa opiskelijoiden taustaan perustuvia ryhmittelyjä on
tehty erityisesti avoimen yliopiston opiskelijoista (Rinne ym. 2003)
ja aikuisista yliopisto-opiskelijoista (Rinne, Haltia, Nori & Jauhiai-
nen 2008; Moore 2000). Avoimen yliopiston opiskelijoista on löy-
tynyt muun muassa *Nuoria kouluttautujia, Perinteisiä opiskelijoita,
Hyväosaisia ja Suurkuluttajia* (Rinne ym. 2003). Aikuisena (yli
25-vuotiaat) yliopistoon hakeutuneet on jaettu taustojensa perus-
teella *Toisen tutkinnon suorittajiin, Toisen mahdollisuuden käyt-
täjiin, Aikuisiin lisäkouluttautujiin, Nuoriin koulutuspolkunsa et-
sijöihin sekä Nuoriin koulutuksen jatkajiin* (ks. Rinne ym. 2008).

Nori (2011a; 2011b) jaotteli yliopistoon päävalinnan kautta ha-
keneet *Nuoriin ylioppilaisiin, Toisen tutkinnon suorittajiin, Kou-
lutus pääoman kartuttajiin* sekä *Aikuisiin lisäkouluttautujiin*. Seu-
raavaksi kuvaillaan hieman tarkemmin kutakin ryhmää. Nuoret
ylioppilaat olivat suurin ryhmä. He olivat iältään kaikkein nuorim-
pia ja heissä oli myös vähiten perheellisiä. Kaupunkilaisten osuus
oli tässä ryhmässä suurin. Nuorilla ylioppilailla ei ylioppilastutkin-

non lisäksi ollut muuta koulutusta. He olivatkin useimmiten suoraan lukiosta tulleita, osa oli viettänyt väli vuoden ennen yliopistoon pyrkimistään. Nuorten ylioppilaiden isät olivat korkeimmin koulutettuja. Toisen tutkinnon suorittajat olivat nimensä mukaisesti varsin koulutettuja jo entuudestaan: suurin osa oli suorittanut korkeakoulututkinnon. He olivat nuorehkoja, ja heillä oli harvoin perhettä. Myös tähän ryhmään kuuluvien isät olivat melko koulutettuja. Koulutuspääoman kartuttajat olivat keskimääräistä vanhempia, ja lapsia heillä oli hieman useammin kuin kahteen edelliseen ryhmään kuuluvilla. Heidän aiempi koulutuspolkunsä oli jäänyt lyhyemmäksi kuin Toisen tutkinnon suorittajilla ja myös ei-ylioppilaiden osuus oli tässä ryhmässä suurin. Koulutuspääoman kartuttajat olivatkin hakemassa yliopistoon koulutustasoaan korottaakseen. Tähän ryhmään lukeutuvien isillä oli niin ikään vähän koulutusta. Ammatillisesti Koulutuspääoman kartuttajat pärjäsivät kuitenkin hyvin: heillä oli hyvät tulot ja vakaa asema. Aikuiset lisäkouluttautajat olivat pienin ja vanhin ryhmä. Tähän ryhmään kuuluvilla oli useimmiten lapsia ja he asuivat muita useammin kaupunkien ulkopuolella. Aikuisten lisäkouluttautujien isillä oli matalin koulutus, mutta he itse olivat ehtineet usein jo suorittaa jonkin ammatillisen tutkinnon. (Nori 2011a; 2011b.)

Tässä tutkimuksessa pyritään niin ikään jaottelemaan opiskelijat taustojensa perusteella erilaisiin ryhmiin. Koska käytössä olevassa aineistossa ei ole tietoja opiskeluun liittyvistä asioista, kuten esimerkiksi opiskelumotiiveista, opintoihin sitoutumisen asteesta tai tavoitteista, arvoista tai asenteista, opiskelijoiden ryhmittelyssä on tyydyttävä vain tiettyihin määrällisiin taustamuuttujiin. Opiskelijoita ryhmittelemällä haetaan vastausta seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisia ryhmiä opiskelijoista voidaan taustojen perusteella muodostaa?
2. Miten nämä ryhmät eroavat toisistaan?
3. Miten eri ryhmät asemoituvat suhteessa vallitsevaan korkeakoulupolitiikkaan?

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen henkilörekisteripohjainen tilastoaineisto saatiin Tilastokeskukselta keväällä 2016. Aineisto käsittää 50 prosentin satunnaisotoksen Suomessa vuonna 2014 maisterintutkintoa suorittaneista opiskelijoista ($n = 23\ 826$). Muuttujia¹ on yhteensä 28 ja ne kuvaavat opiskeluun liittyviä asioita (tieteenala, tutkinto, opintojen aloitusvuosi, läsnäolo), perhe- ja elämäntilannetta (sosio-demografiset taustamuuttujat: mm. sukupuoli, ikä, asuinpaikka, siviilisääty, aiempi tutkinto, tulot) sekä vanhempien koulutusta, sosioekonomista asemaa, ammattia ja tuloja.

Tutkimusmenetelminä käytetään ryhmittely- eli klusterianalyysiä sekä ristiintaulukointia. Klusterianalyysi on monimuuttujamenetelmä, jossa havainnot ryhmitellään niin, että ryhmät ovat sisäisesti mahdollisimman homogeenisiä mutta samaan aikaan ryhmien väliset erot ovat mahdollisimman suuret (Bahr, Bielby & House 2011, 68; Nummenmaa 2004, 363, 367). Klusterianalyysi on eksploratiivinen menetelmä, mikä tarkoittaa sitä, että tutkijan omilla valinnoilla ja tulkinnoilla on suuri merkitys (Nummenmaa 2004, 367).

Klusterianalyysityyppejä on kahdenlaisia: hierarkkinen klusterianalyysi (Hierarchical Cluster Analysis) ja k-keskiarvoklusterianalyysi (K-Means Cluster Analysis). Tässä tutkimuksessa on käytetty jälkimmäistä, sillä se sopii suurten aineistojen analysointiin. Analyysin edellytyksenä on, että muuttujat ovat välimatka-asteikollisia. Näin ollen mukaan otettiin seuraavat muuttujat: ikä, lasten lukumäärä, opintojen kesto, korkeimman tutkinnon suorittamisesta kulunut aika, vuositulot, äidin koulutusaste, äidin vuositulot, isän koulutusaste ja isän vuositulot. Koulutusaste on tosiasiaa järjestysasteikollinen muuttuja. Tässä kuitenkin käsittelemme sitä

1 Aineisto sisälsi seuraavat muuttujat: opiskelijatunnus, opiskelun prioriteetti, tutkintokoodi, tutkinnon aloittamisvuosi, kirjoilla 20.9., kirjoilla 20.1., sukupuoli, ikä, kieli, kansalaisuus, siviilisääty, lapsiluku, kuntaryhmitys, ylioppilastutkinto, korkein tutkinto, korkeimman tutkinnon suoritusvuosi, sosioekonominen asema, pääasiallinen toiminta, valtionveronalaiset tulot, ammattikoodi, äidin koulutuksen aste, äidin sosioekonominen asema, äidin ammatti, äidin valtionveronalaiset vuositulot, isän koulutuksen aste, isän sosioekonominen asema, isän ammatti, isän valtionveronalaiset vuositulot.

välimatka-asteikollisen muuttujan tavoin eli ajattelemme, että arvojen järjestys ja etäisyydet ovat samansuuruiset. Tulot oli aineistossa karkeistettu niin, että 200 000 euroa oli maksimitulo.

Ennen analyysiä muuttujat standardoitiin. K-keskiarvoklusterianalyysissä tutkijan on kiinnitettävä ryhmien määrä etukäteen. Useiden kokeilujen jälkeen parhaimmaksi osoittautui neljän ryhmän malli: ryhmät olivat sisäisesti homogeenisiä, poikkesivat toisistaan selvästi ja kuhunkin ryhmään lukeutui ”riittävä” määrä havaintoja. Koska aineistossa oli suhteellisen paljon puuttuvia tietoja, läheskään kaikki havainnot eivät tulleet lopulliseen malliin mukaan. Lopullisessa mallissa oli kaikkiaan 13 723 tapausta, mikä on 58 prosenttia koko aineistosta. Analyysin jälkeen saadut ryhmät ristiintaulukoitiin aineiston muiden muuttujien kanssa.

Tulokset: neljä erilaista opiskelijaryhmää

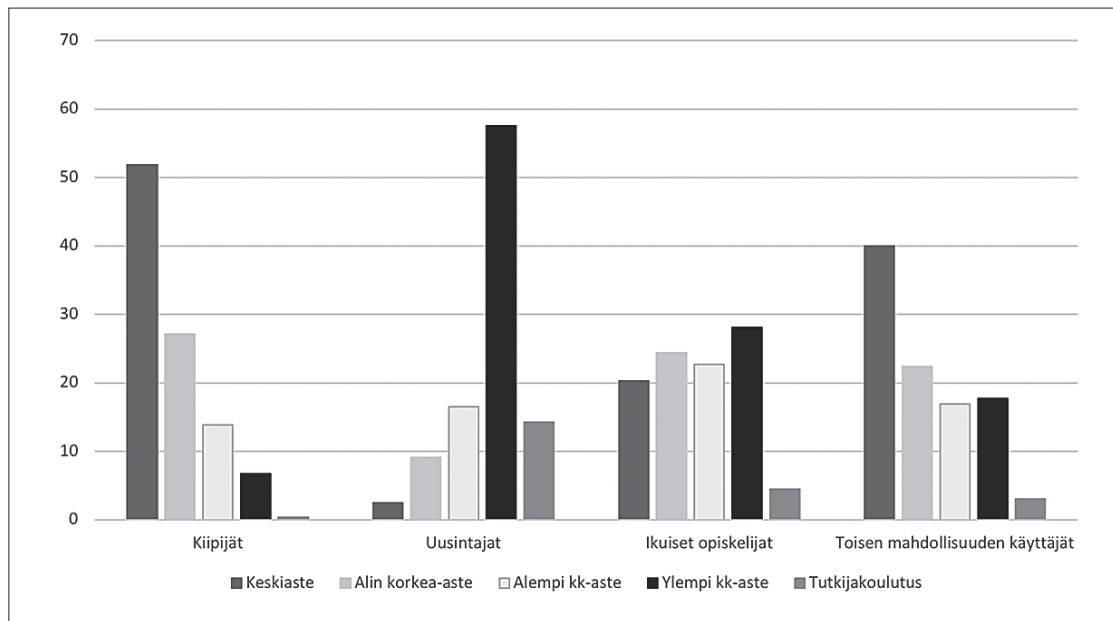
Ryhmät nimettiin seuraavasti: 1) Koulutustikkailla kiipijät, 2) Koulutuspääoman uusintajat, 3) Ikuiset opiskelijat ja 4) Toisen mahdollisuuden käyttäjät. Seuraavassa taulukossa on esitetty kunkin ryhmän saamat arvot taustamuuttujittain. Ryhmät on nimetty sen muuttujan (tekijän) mukaan, mikä erityisesti erottaa ryhmän toisista ryhmistä. Koulutustikkailla kiipijät eroavat muista siinä, että heidän vanhempiansa koulutus on kaikkein matalin. He siis ovat kiipeämässä korkeammalle koulutustikkailla kuin vanhempansa. Koulutuspääoman uusintajat taas tulevat varsin korkeasti koulutetuista perheistä. Heidän vanhempiansa vuositulot ovat myös suuremmat kuin muilla. Ikuiset opiskelijat ovat opiskelleet pitkään, keskimäärin yhdeksän vuotta. Toisen mahdollisuuden käyttäjät taas ovat paitsi vanhin ryhmä myös ryhmä, jossa opiskelijoilla on eniten aiempia tutkintoja.

Taulukko 1. Ryhmien saamat arvot eri taustamuuttujien suhteen

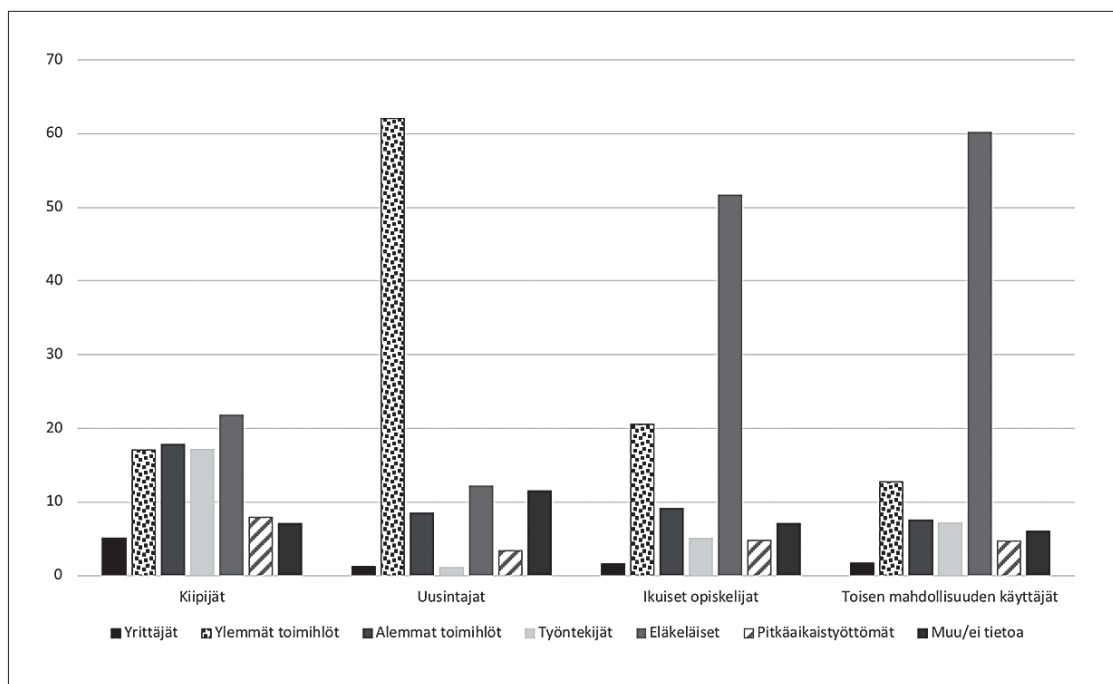
	Koulutus- tikkailla kiipijät	Koulutus- pääoman uusintajat	Ikuiset opiskelijat	Toisen mah- dollisuuden käyttäjät
Ikä	27	26	34	37
Lasten lkm	0	0	0–1	2–3
Opintojen kesto	4	4	9	5
Korkein tutkinto v. sitten	2	2	6	7
Vuositulot	15 832	15 531	48 578	31 114
Äidin koulutus	matalin	korkein	korkea	matala
Isän koulutus	matalin	korkein	korkea	matala
Äidin vuositulot	32 205	61 144	33 120	29 193
Isän vuositulot	40 942	88 012	49 850	41 961
n (%)	6 197 (45 %)	4 721 (34 %)	1 478 (11 %)	1 327 (10 %)

Otetaan tarkasteluun ensin kaksi nuorempaa ryhmää: Koulutustikkailla kiipijät ja Koulutuspääoman uusintajat. Naisten osuus on molemmissa ryhmissä 60 prosentin tuntumassa (Uusintajissa 57 % ja Kiipijöissä 61 %). Sekä Kiipijät että Uusintajat ovat useimmiten naimattomia ja lapsettomia. Myöskään opintojen kestossa ja aiemman tutkinnon suoritusajankohdassa ryhmät eivät eroa toisistaan. Sekä Kiipijät että Uusintajat ovat useimmiten työllisiä (reilut 60 %), päätoimisten opiskelijoiden osuus on runsas kolmannes. Myös vuositulot ovat koko lailla samansuuruiset. Suurimmat erot ryhmien välillä ovat vanhempien koulutustaustassa ja tuloissa. Uusintajien vanhemmat ovat huomattavasti korkeammin koulutettuja ja parempituloisia kuin Kiipijöiden vanhemmat. Erot ovat erityisen selvät isien koulutuksessa ja sosioekonomisessa asemassa (kuviot 1 ja 2).

Kuviossa 1 on esitetty isän koulutusaste ryhmittäin. Uusintajien isistä vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon on suorittanut peräti 72 prosenttia, kun Kiipijöillä vastaava osuus on seitsemisen prosenttia. Myös isän sosioekonominen asema eroaa Kiipijöillä ja Uusintajilla selvästi (ks. kuvio 2). Erot ovat huomattavan suuret

Kuvio 1. Isän koulutusaste ryhmittäin

Kuvio 2. Isän sosioekonominen asema ryhmittäin

erityisesti ylempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden osuuksissa: Kiipijöiden isistä ylempiä toimihenkilöitä on 17 prosenttia, Uusintajien isistä reilut 60 prosenttia. Työntekijöitä on Kiipijöiden isistä niin ikään 17 prosenttia, Uusintajien isistä vain prosentin verran. Yrittäjätaustaisia (ml. maatalousyrittäjät) on Kiipijöissä enemmän

kuin muissa ryhmissä (5 %). Kiipijöiden isissä on myös enemmän pitkäaikaistyöttömiä kuin missään muussa ryhmässä, noin kahdeksan prosenttia. Erot koulutustasossa ja asemassa näkyvät luonnollisesti myös vanhempien tuloissa: Uusintajien vanhemmat ansaitsevat huomattavasti enemmän kuin muut (ks. taulukko 1). Isien tulot ovat miltei 90 000 euroa vuodessa, eli kyseessä on todella suurituloisten joukko verrattuna väestön keskimääräisiin tuloihin: vuonna 2014 väestöstä vain noin kolme prosenttia ylsi samaan tuloluokkaan (Tilastokeskus 2015).

Uusintajien korkea lähtöasema näkyy myös vanhempien yleisimmissä ammateissa: äidit toimivat opettajina, lääkäreinä, asianajajina ja isät niin ikään opettajina, luonnontieteen ja tekniikan erityisasiantuntijoina, lääkäreinä sekä johtajina eri toimialoilla. Kiipijöiden äidit työskentelevät erityisesti hoitoalalla (lastenhoitajat, lähihoitajat, sairaanhoitajat), sihteereinä sekä palvelu- ja myyntityöntekijöinä (kampaaajat, tarjoilijat, myyjät). Kiipijöiden isien tyypillisimpiä ammatteja ovat teknikot, liike-elämän ja hallinnon asiantuntijat (esim. myyntiedustajat ja kiinteistönvälittäjät), asentajat ja korjaajat. Myös maanviljelijöiden osuus on tässä ryhmässä keskimääräistä suurempi.

Koulutuspääoman ja ammatin periytyminen näkyy hyvin Uusintajien opiskelemilla aloilla: he opiskelevat erityisesti lääketieteellisessä, hammaslääketieteellisessä ja oikeustieteellisessä tiedekunnassa eli varsinaisilla eliitti- tai statusaloilla. Kiipijöille tyypillisiä aloja ovat humanistinen ala, maa- ja metsätaloustiede, farmasia ja eläinlääketiede. Näistä erityisesti farmasia ja humanistinen ala luokittevat ei-valikoiviin, kansanomaisiin aloihin. Eläinlääketiede on paitsi melko elitistinen ala, myös ala, jolle maanviljelijätaustaisten on todettu hakeutuvan keskimääräistä useammin. Samoin maa- ja metsätaloustiede on maanviljelijäperheiden jälkeläisten suosima. (Ks. esim. Nori 2011a.)

Uusintajat eroavat kaikista muista ryhmistä myös siinä, että heissä ei-ylioppilaiden (0,7 %) ja kaupunkien ulkopuolella asuvien (4 %) osuudet ovat kaikkein pienimmät ja ruotsinkielisten osuus taas kaikkein suurin (8 %). Ylioppilastutkinnon suorittaminen, kaupunkilaisuus ja ruotsinkielisyys kuvaavat kaikki tietyllä taval-

la valikointitutkimuksissa ilmenevää ”hyväosaisuutta”. Esimerkiksi ruotsinkieliset pääsevät hieman suomenkielisiä todennäköisemmin yliopistoon (Ristaniemi 2015), samoin kaupunkilaiset verrattuna kaupunkien ulkopuolella asuviin ja ylioppilastutkinnon suorittaneet verrattuna ei-ylioppilaisiin (ks. Nori 2011a).

Ikuiset opiskelijat ja Toisen mahdollisuuden käyttäjät erottuvat selvästi vanhempina opiskelijaryhminä. Sukupuolijakaumaltaan ryhmät eroavat toisistaan, sillä Ikuiset opiskelijat on ainut ryhmä, jossa miehiä on yli puolet (57 %). Toisen mahdollisuuden käyttäjät on taas naisvoittoisin ryhmä (naisia 66 %). Molempiin ryhmiin luokituvat ovat useimmiten naimisissa, ja erityisesti Toisen mahdollisuuden käyttäjillä on lapsia.

Ikuiset opiskelijat ovat opiskelleet varsin pitkään, keskimäärin yhdeksän vuotta. Edellinen tutkinto on suoritettu viitisen vuotta sitten, eli useimmiten yliopisto-opintojen aikana. 64 prosentilla ikuisista opiskelijoista kyseessä on alempi korkeakoulututkinto eli todennäköisesti varsin monella tämä viittaa kandiditutkintoon. Tätä matalampi tutkinto on vain vajaalla seitsemällä prosentilla opiskelijoista. Ylemmän korkeakoulututkinnon on suorittanut 28 prosenttia ikuisista opiskelijoista. Kun ristiintaulukoidaan tutkinto ja nykyinen tieteenala, nähdään, että aiempi ylempi korkeakoulututkinto on yleensä samalta tieteenalalta kuin nykyinen opintoala. Eli nämä opiskelijat ovat jo saaneet tutkintonsa valmiiksi. Joukossa on kuitenkin myös alanvaihtajia: esimerkiksi humanistisella alalla opiskelee aiemmin kasvatus- ja opetusosalta sekä kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta maisteriksi valmistuneita. Tohtorintutkinnon aiemmin toiselta alalta suorittaneita on reilun prosentin verran.

Toisen mahdollisuuden käyttäjät ovat opiskelleet keskimäärin viisi vuotta, ja korkeimman tutkinnon he ovat suorittaneet yleensä ennen opintoja, noin seitsemän vuotta sitten. Suurin osa (60 %) näistä on alempia korkeakoulututkintoja ja vajaa kolmannes ylempiä korkeakoulututkintoja. Tämän perusteella näyttää siltä, että Toisen mahdollisuuden käyttäjät jakaantuvat kahteen alaryhmään: aiemmin matalamman tutkinnon suorittaneisiin (esim. tutkinto ammattikorkeakoulusta tai sitä alemmalta asteelta) ja alanvaihta-

jiin (aiempi maisterintutkinto toiselta alalta). Alimman korkea-asteen tai keskiasteen tutkinnon on suorittanut reilut viisi prosenttia Toisen mahdollisuuden käyttäjistä. Tutkijakoulutuksenkin saaneita löytyy tästä joukosta (vajaat kaksi prosenttia).

Toisen mahdollisuuden käyttäjät eroavat ehkä kaikkein selvimmän nuorista Uusintajista. Kun Uusintajissa ei-ylioppilaiden osuus oli pienin (0,7 %), on se Toisen mahdollisuuden käyttäjissä suurin (8 %). Vastaavasti Toisen mahdollisuuden käyttäjissä on vähiten ruotsinkielisiä (4 %), kun Uusintajissa heitä on kaksi kertaa enemmän (8 %). Kun Uusintajista kaupunkien ulkopuolella asui vain neljä prosenttia, Toisen mahdollisuuden käyttäjissä heitä on miltei viidesosa.

Ikuisista opiskelijoista yli 90 prosenttia on pääasialliselta toiminnaltaan työllisiä, Toisen mahdollisuuden käyttäjissä työllisiä on kolme neljäsosaa. Ikuisten opiskelijoiden tyypilliset ammatit ovat eri alojen erityisasiantuntija-ammatteja. Toisen mahdollisuuden käyttäjissä opettajien osuus on selvästi suurin (viidennes), seuraavaksi suurimman ryhmän muodostavat eri alojen insinöörit ynnä muut insinöörit ja vastaavat joita on vajaa kymmenesosa. Myös hoitoalalla työskenteleviä, kuten sairaanhoitajia, on suhteellisen paljon. Ammattien kirjo sekä Ikuisilla opiskelijoilla että Toisen mahdollisuuden käyttäjillä on kuitenkin huomattavan laaja.

Ikuiset opiskelijat ja Toisen mahdollisuuden käyttäjät asettuvat isän koulutustaustaa tarkasteltaessa Kiipijöiden ja Uusintajien väliin. Uusintajien isillä on korkein koulutus, sitten tulevat Ikuiset opiskelijat, Toisen mahdollisuuden käyttäjät ja viimeisenä Kiipijät. Isien sosioekonomisen aseman vertailu on hankalampaa, sillä kahdella vanhemmalla ryhmällä isä on useimmiten eläkeläinen, jolloin muiden ryhmien osuus jää paljon pienemmäksi. Joka tapauksessa Ikuiset opiskelijat tulevat korkeammista sosiaalitaustoista kuin Toisen mahdollisuuden käyttäjät. Ikuisten opiskelijoiden isistä ylempiä toimihenkilöitä on viidennes, Toisen mahdollisuuden käyttäjistä noin 13 prosenttia. Työntekijäisien osuus on taas Toisen mahdollisuuden käyttäjissä hieman suurempi kuin Ikuisissa opiskelijoissa (7 % vs. 5 %). Erot vanhempien koulutusasteessa ja asemassa heijastuvat myös vanhempien vuosituloihin, eli kaksi vanhinta ryh-

mää asettuu nuorimpien ryhmien väliin. Tosin Toisen mahdollisuuden käyttäjien äidit ovat kaikkein pienituloisimpia.

Ikuisten opiskelijoiden äidit toimivat muun muassa opettajina, sairaanhoitajina, sihteereinä, sosiaalityöntekijöinä ja psykologeina. Isät toimivat usein (diplomi-)insinööreinä, fysiikan ja kemian alan asiantuntijoina ja opettajina. Toisen mahdollisuuden käyttäjien äideistä peräti viidesosa toimii työntekijänä hoitoalalla, esimerkiksi lähihoitajina ja lastenhoitajina. Myös sairaanhoitajia on tässä ryhmässä paljon, reilu kymmenesosa. Joukkoon mahtuu myös toimistotyöntekijöitä, myyjiä ja siivoojia. Toisen mahdollisuuden käyttäjien isillä tavallisia ammatteja ovat teknikko, laborantti ja kuljetustyöntekijä (mm. linja-autonkuljettaja ja nosturinkuljettaja).

Ikuiset opiskelijat opiskelevat erityisesti kauppatieteellisellä, teknistieteellisellä, humanistisella, luonnontieteellisellä sekä sotatieteellisellä alalla. Näistä kaksi ensin mainittua on usein luokiteltu melko elitistisiksi aloiksi, sen sijaan humanistinen, luonnontieteellinen ja sotatieteellinen ovat selvemmin kansanomaisia aloja. Toisen mahdollisuuden käyttäjien aloja ovat sitä vastoin eritoten yhteiskuntatieteet, kasvatustieteet, terveystieteet sekä taidealat, joista erityisesti kasvatustieteet ja terveystieteet ovat kansanomaisia, taidealat ja osittain myös yhteiskuntatieteet taas eliittialoihin luokiteltavia.

Yhteenvetoa ja pohdintaa

Korkeakoulutuksen massoittumisen myötä opiskelija-aines on monipuolistunut. Ei ole olemassa normiopiskelijää, vaan opiskelijat tulevat varsin erilaisista taustoista ja elämäntilanteista. Tässä tutkimuksessa klusterianalyysillä löydettiin neljä yliopisto-opiskelijaryhmää: Koulutustikkailla kiipijät, Koulutuspääoman uusintajat, Ikuiset opiskelijat ja Toisen mahdollisuuden käyttäjät.

Muodostetut opiskelijaryhmät eroavat toisistaan iän, elämäntilanteen, opintojen keston sekä kotitaustan suhteen. Koulutustikkailla kiipijät on suurin ryhmä (45 %). Tähän ryhmään kuuluvat ovat nuoria, perheettömiä, vähiten aikaa opiskelleita opiskeli-

joita. Muista ryhmistä Kiipijät erottaa eritoten vanhempien matala koulutus. Koulutuspääoman uusintajat (34 %), ovat sellaisia nuoria opiskelijoita, joiden vanhemmat ovat varsin korkeasti koulutettuja ja hyvätuloisia. Kolmas ryhmä, Ikuiset opiskelijat (11 %) taas eroavat muista ryhmistä siinä, että he ovat opiskelleet varsin pitkään ja ovat vahvasti työelämässä kiinni. Toisen mahdollisuuden käyttäjät on pienin ryhmä (10 %). Tämä ryhmä koostuu kaikkein vanhimista, jo aiemmin tutkinnon suorittaneista, perheellisistä naisista.

Yliopistoon hakeneiden ryhmittelystä (Nori 2011a; 2011b) paikantuivat Nuoret ylioppilaat, Toisen tutkinnon suorittajat, Koulutuspääoman kartuttajat ja Aikuiset lisäkouluttautujat. Tässä tutkimuksessa löydetty neljä ryhmää eivät suoraan vastaa näitä hakijoista muodostettuja ryhmiä. Tosin Koulutuspääoman uusintajat ovat lähimpänä Nuoria ylioppilaita: molemmat ryhmät koostuvat nuorista, perheettömistä, kaupunkilaisista hakijoista ja opiskelijoista, joiden vanhemmat (isät) ovat korkeasti koulutettuja. Näissä ryhmissä ei myöskään juuri ole ei-ylioppilaita.

Koulutustikkailla kiipijöille, Ikuisille opiskelijoille ja Toisen mahdollisuuden käyttäjille ei löydy vastaavia ryhmiä hakijoista. Toisen mahdollisuuden käyttäjillä tosin on osin samoja piirteitä kuin Toisen tutkinnon suorittajilla. Yhteistä näillä ryhmille on se, että varsin moni on suorittanut jo aiemmin korkeakoulututkinnon. Toisaalta Toisen mahdollisuuden käyttäjissä on paljon myös matalammin koulutettuja, ja tähän ryhmään kuuluvat ovat myös selvemmin aikuisia kuin Toisen tutkinnon suorittajat. Myös Aikuiset lisäkouluttautujat muistuttavat osittain Toisen mahdollisuuden käyttäjiä. Esimerkiksi lapsia on näihin ryhmiin kuuluvilla useammin kuin muilla, ja kaupunkien ulkopuolella asuminen on näihin ryhmiin lukeutuvilla yksi yhteinen piirre.

Kiipijät edustavat tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien ideaalia: yliopisto-opinnot tarjoavat heille todellisen mahdollisuuden sosiaaliseen kohoamiseen. Kiipijät tulevat muihin ryhmiin verrattuna matalista sosiaalitaustoista, sillä ryhmässä on keskimääräistä enemmän työväestön ja maanviljelijöiden jälkeläisiä. Kiipijät opiskelevat usein kansanomaisiksi luokiteltuja aloja (humanistinen ja farmasian ala), mutta myös maanviljelijätaustaisuus näkyy ala-

valinnoissa, sillä maa- ja metsätaloustiedettä sekä eläinlääketiedettä opiskelemaan hakevat tulevat keskimääräistä useammin maanviljelijäperheistä (Nori 2011a). Kiipijöiden ryhmässä on myös suhteellisen paljon kaikkein huonoimmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien jälkeläisiä: isistä pitkäaikaistyöttömiä on lähes kymmenesosa. Se, että yliopisto-opiskelijoista löytyy työttömien jälkeläisiä, on tietyllä tapaa myös lohdullinen tulos, sillä Norin (2011a) mukaan heikoiten yliopistojen pääsykokeissa menestyvät työttömien jälkeläiset.

Lähes vastakkaista kotitaustaa edustavat Koulutuspääoman uusintajat. Nämä opettajien, lääkäreiden, asianajajien ja muiden erityisasiantuntijoiden jälkeläiset ovat kaikkein nuorin ryhmä. He opiskelevat eliittialoilla, kuten lääketieteellisessä ja oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Varsin monet heistä siis kulkevat ammatillisesti vanhempiansa jalanjäljissä uusintaen näin perheensä korkea koulutuspääomaa. Tälle joukolle opiskelu yliopistossa on ehkä ollut ainut todellinen vaihtoehto, ja opiskelemaan on haettu todennäköisesti suoraan lukiosta. Vain häviävän pieni osuus Uusintajista ei ole suorittanut ylioppilastutkintoa. Koulutuspääoman uusintajat on se ryhmä, joka jatkossa tulee eniten hyötymään opiskelijavalintojen viimeaikaisista uudistuksista. He hyötyvät ensikertalaisille varatuista kiintiöistä, ja ylioppilastutkinnon painoarvon lisääminen yliopistojen opiskelijavalinnoissa varsin todennäköisesti vain helpottaa heidän soljumistaan yliopistojen porteista sisään. Vaikka aineistossa ei ollut tietoa yliopistosta tai asuinpaikasta, Uusintajat ilmeisesti keskittyvät länsi- ja eteläosiin maattamme, erityisesti suurten kaupunkien ja yliopistojen tuntumaan.

Ikuiset opiskelijat ovat ikään kuin vastavoimana vaateille opintojen nopeuttamisesta ja sujuvoittamisesta. Ikuiset opiskelijat ovat suorittaneet opintojaan pitkään, miltei kymmenen vuotta. He ovat aloittaneet opintonsa kuitenkin suhteellisen nuorina, mutta opinnot eivät ole syystä tai toisesta edenneet kovin hyvin. Syynä saattaa olla se, että Ikuiset opiskelijat työskentelevät kokopäiväisesti ja tulevat taloudellisesti toimeen varsin hyvin. Heillä ei ole näin ollen välttämättä edes ”tarvetta” saada maisterintutkintoaan valmiiksi. Opiskelu näyttäytyy ikuisille opiskelijoille pikemminkin harrastuk-

sena, ja osalla vanhempien (isän) ammatti on ehkä ohjaillut alanvalintaa. Tässä ryhmässä miesten osuus on selvästi suurempi kuin muissa ryhmissä.

Opiskelijavalinnan kiintiöt tuoreille ylioppilaille heikentävät Toisen mahdollisuuden käyttäjien mahdollisuuksia päästä opiskelemaan yliopistoon. Monella tähän ryhmään kuuluvalla on entuudestaan korkeakoulututkinto esimerkiksi ammattikorkeakoulusta. Monet vähäisen koulutusperimän omaavista hakeutuvat myöhemmällä iällä yliopistoon, suoritettuaan ensin jonkin toisen tutkinnon tai oltuaan työelämässä. Yliopistoon hakeminen voi olla todellisuudessa aito ”toinen mahdollisuus” – mahdollisuus, johon ei ennen ole ehkä rohjennut tarttua esimerkiksi vaatimattoman koulumenestyksen takia. Toisen mahdollisuuden käyttäjät ovat monin tavoin hyvin pärjänneiden Uusintajien vastakohta. Tähän ryhmään kuuluvissa on eniten ei-ylioppilaita ja kaupunkien ulkopuolella asuvia. Toisen mahdollisuuden käyttäjät tasoittavat sekä yliopisto-opiskelun ikä- että alueellista jakautumaa.

Jatkossa olisi erityisen kiinnostavaa päästä haastattelemaan yliopisto-opiskelijoita ja selvittää, löytyykö heidän joukostaan tilastoaineiston analyysin perusteella syntyneitä tyyppejä. Tosin klusterianalyysillä tuotetut ryhmät ovat tietyllä tavalla ideaalityyppejä, eli yksi opiskelija voi kuulua yhtä aikaa useampaan eri ryhmään. Joka tapauksessa olisi kiintoisaa selvittää, millaisia yliopisto-opiskeluun liittyviä motiiveja, kokemuksia ja toiveita erilaisista taustoista tulevilla opiskelijoilla on.

Lähteet

- Alho-Malmelin, M. 2010. Avointa väylää maisteriksi. Tutkimus avoimessa yliopistossa opiskelleista ja väylän kautta korkeakouluun tulleista opiskelijoista. Turun yliopiston julkaisuja, C: 300.
- Ammon, B.V., Bowman, J. & Mourad, R. 2008. Who are our students? Cluster analysis as a tool for understanding community college student populations. *Journal of Applied Research in the Community College*, 16, 32–44.
- Bahr, P.R., Bielby, R. & House, E. 2011. The use of cluster analysis in typological research on community college students. *New Directions for Institutional Research, Assessment Supplement*.
- Cheong, K.C. & Ong, B. 2014. Pre-College profiles of first year students: A typology. *Social and Behavioral Sciences* 123, 450–460.

- Hu, S. & McCormick, A.C. 2012. An engagement-based student typology and its relationship to college outcomes. *Research in Higher Education* 53,738–754.
- Kivinen, O. & Hedman, J. 2016. Suomalaisen korkeakoulutuksen kansainvälinen taso on väitettyä parempi. Mahdollisuuksien tasa-arvo ja korkea osaaminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 81, 1.
- Kivinen, O., Hedman, J. & Kaipainen, P. 2012. Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa. Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot. *Yhteiskuntapolitiikka* 5 (77), 559–566.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1995. Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Tilastokeskus (SVT), Koulutus 1995:4.
- Liljander, J-P 1996. Statusvoittojen ja -tappioiden tiet korkeakoulutuksessa. Keskeyttäminen ja koulutuksen vaihtaminen opintouran taitekohtina. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Moore, E. 2000. Aikuisena yliopistossa. Yliopisto-opiskelijoiden ikärakenne ja 30 vuotta täyttäneiden opiskelijoiden elämäntilanne. *Sosiologian laitoksen julkaisuja* 2. Joensuun yliopisto.
- Nevala, A. 1999. Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Suomen historiallinen seura, *Bibliotheca Historica* 43.
- Nevala, A. 2002. Aluepolitiikasta uudenlaiseen eriarvoistumiseen? Korkeakoulutus, yhteiskunta ja tasa-arvo Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa S. Ahola & J. Välimaa (toim.) *Heimoja, hengenviljelyä ja hallintoa. Korkeakoulututkimuksen vuosikirja 2002*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä: 171–195.
- Nevala, A. 2016. Työväestön jälkeläiset yliopistoissa toisesta maailmansodasta 2010-luvulle. Työväki ja sivistys. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran vuosikirja. Väki voimakas -sarja no. 29, 405–434.
- Nori, H. 2011a. Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa. *Turun yliopiston julkaisuja*, C: 309.
- Nori, H. 2011b. Yliopistojen neljä hakijaryhmää. Teoksessa R. Rinne, J. Tähtinen, A. Jauhiainen & M. Broberg (toim.) *Koulutuspolitiikan käytännöt kansallisessa ja ylikansallisessa kehityksessä*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Kasvatusalan tutkimuksia 54, 161–184.
- Nummenmaa, L. 2004. Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.
- OKM. 2017. Arkistoaineistot: Korkeakoulujen opiskelijavalintojen uudistaminen. http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/arkisto/opiskelijavalinnat/index.html. (Luettu 24.1.2017.)
- OPM. 2010. Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep! Koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtineen työryhmän muistio. Helsinki: Opetusministeriön työryhmämuistiota ja selvityksiä 2010:11.
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Tuomisto, H., Alho-Malmelin, M., Halttunen, N. & Lehtonen, K. 2003. Avoimen yliopiston opiskelija – kokovartalokuvasta eriytyneisiin muotokuviiin. *Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja* A: 200.

- Rinne, R., Haltia, N., Nori, H. & Jauhiainen, A. 2008. Yliopiston porteilla. Aikuiset ja nuoret hakijat ja sisäänpäässeet 2000-luvun alun Suomessa. Suomen kasvatustieteellinen seura, Kasvatusalan tutkimuksia 36.
- Ristaniemi, A. 2015. Kielen vaikutus yliopistoon sisäänpääsyssä vuonna 2012. Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta, Opettajankoulutuslaitos, Pro-gradu -tutkielma <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/47289/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201510123344.pdf?sequence=1>. (Luettu 10.2.2017.)
- Saari, J., Aarnio, L. & Rytönen, M. 2015. Kolme näkökulmaa koulutuksen valikoivuuteen. Nuorten koulutusvalinnat tilastojen ja kertomusten valossa. Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus 51/2015.
- Saenz, V.B., Hatch, D., Bukoski, B.E., Kim, S., Lee, H-h. & Valdez, P 2011. Community college student engagement patterns: A typology revealed through exploratory cluster analysis. *Community College Review*, 39 (3) 235–267.
- Tilastokeskus 2015. Tulonsaajat tuloluokittain 2014. Tuotteet ja palvelut: Tulot ja kulutus. http://tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_tulot.html. (Luettu 30.11.2016.)
- Trow, M. 2007. Reflections on the transition from elite to mass universal access: forms and phases of higher education in modern societies since WWII. Teoksessa J.J.F Forest & P.G. Altbach (toim.) *International handbook of higher education*, 243–280.
- Usher, A. 2009. Ten years back and ten years forward: Developments and trends in higher education in Europe region. Paper to be presented at the UNESCO Forum on Higher Education in the Europe Region: Access, Values, Quality and Competitiveness http://higheredstrategy.com/wp-content/uploads/2011/07/0905_UNESCO.pdf. (Luettu 28.2.2017.)
- VanDerLinden, K. 2002. *Credit student analysis: 1999 and 2000*. Annapolis Junction, MD: Community College Press, American Association of Community Colleges.
- Vipunen 2017. Opetushallinnon tilastopalvelu. Yliopistojen opiskelijat. https://vipunen.fi/fi-fi/_layouts/15/xlviewer.aspx?id=/fi-fi/Raportit/Yliopistokoulutuksen%20opiskelijat-n%C3%A4k%C3%B6kulma-vuosi.xlsb. (Luettu 24.1.2017.)